

KS. ROBERT DANIELUK SJ* – RZYM (WŁOCHY)

OD „POLITYKI KULTURALNEJ” DO „TEOLOGII KULTURY” – PRZYKŁAD PAPIESKIEGO INSTYTUTU STUDIÓW KOŚCIELNYCH W RZYMIE

Streszczenie

W artykule zaprezentowano genezę i działalność Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych jako przykład podejścia Kościoła do dóbr kultury. Widziane jako narzędzie ewangelizacji i przestrzeń dialogu są one od dawna przedmiotem troski Kościoła, która w ostatnich dziesięcioleciach ubiegłego wieku przybrała również wymiar instytucjonalny na poziomie centralnym (watykańskie dykasteria i rzymskie programy formacyjne) oraz lokalnym (inicjatywa kard. Stefana Wyszyńskiego i o. Eugeniusza Reczka SJ). Źródeł tych konkretnych działań upatrywać należy w zakorzenionym w Biblii chrześcijańskim podejściu do pamięci i historii, która postrzegana głębiej oznacza dla Kościoła bardziej „teologię” niż „politykę” kultury.

Słowa kluczowe: Papieski Instytut Studiów Kościelnych; PISK; jezuiti; ks. Eugeniusz Reczek; teologia kultury; polityka kulturalna

Kultura jako całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości stanowi jej wspólne dziedzictwo zasługujące na troskę i opiekę wszystkich. Również Kościół, postrzegając całą tę sferę z punktu widzenia swojej misji ewangelizacyjnej, odkrywa w dziedzictwie kultury duchowe bogactwo, które może i powinno być wykorzystane do posługi głoszenia Ewangelii. Stąd obok organizacji ogólnych i świeckich zajmujących się tą dziedziną, takich jak np. UNESCO, istnieją również instytucje kościelne, których celem jest ochrona i promocja dóbr kultury. Wiele z nich przyjęło profil ośrodków zajmujących się historią, gdyż znaczna

* Ks. Robert Danieluk SJ – dr historii, pracownik Archiwum Rzymskiego Towarzystwa Jezusowego (Archivum Romanum Societatis Iesu)

e-mail: arsi-danieluk@sjcuria.org

<https://orcid.org/0000-0003-1145-4131>

część rzeczonych dóbr ma jednocześnie wartość pierwszorzędnych źródeł historycznych, np. archiwalia.

Celem niniejszego artykułu jest refleksja nad specyfiką podejścia Kościoła do dziedzictwa kulturalnego na przykładzie jednej ze wspomnianych instytucji – Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych¹. Aby właściwie zrozumieć to podejście, należy dostrzec kilka obecnych w nim wymiarów, począwszy od pewnej „polityki” w dziedzinie kultury, a skończywszy na rozważaniach natury teologicznej, stojących za konkretnymi inicjatywami i ich widzialnymi efektami.

W ziemi włoskiej i polskiej

Papieski Instytut Studiów Kościelnych, mający swą siedzibę w Rzymie oraz punkt konsultacyjny w Warszawie, prowadzony jest przez jezuitów z Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego. Powstał z inicjatywy o. Eugeniusza Reczka (1916-1971), który dzięki poparciu kard. Stefana Wyszyńskiego zapoczątkował w 1958 r. realizację powziętego wcześniej planu². Projekt poszukiwania źródeł archiwalnych dotyczących historii Polski, ich gromadzenia, porządkowania i udostępniania powstał jeszcze w czasie pobytu Reczka w Lublinie, gdzie był on współorganizatorem i pierwszym kierownikiem Ośrodka ABMK³. Kwerendą miały być objęte archiwa i biblioteki włoskie, głównie kościelne, począwszy od watykańskich. Chodziło o odnalezienie w nich, odnotowanie, a w miarę możliwości i udostępnienie polskim badaczom tych materiałów, które były dla nich najczęściej trudno dostępne bądź wręcz nieosiągalne. Nie bez znaczenia była też perspektywa zbliżającego się tysiąclecia chrztu Polski i planowane w związku z tym wydarzenia upamiętniające Millennium – jak się później okazało, rocznica ta nie obeszła się bez konfrontacji państwo-Kościół czy wręcz Gomułka-Wyszyński. W tej sytuacji posiadanie w Rzymie instytucji niezależnej od władz państwowych, a więc i niepodlegającej obowiązującej w kraju cenzurze, było w strategii prymasa nader istotne.

¹ Artykuł powstał na podstawie referatu *Teologiczny wymiar troski o zbiory dziedzictwa kulturalnego*, wygłoszonego przez autora podczas XXIV Sesji Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, która odbyła się w Fawley Court (Anglia) 13-14 września 2002 r. Tekst referatu nigdy nie ukazał się drukiem.

² O początkach dzieła oraz roli Prymasa Tysiąclecia wspomina niedawna publikacja Instytutu: R. Danieluk, L. Potykanowicz-Suda, *Kardynał Stefan Wyszyński – współzałożyciel i protektor Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych*, Rzym, 2020. Na temat o. Eugeniusza Reczka zob. F. Paluszkiwicz, *Tytan pracy*, w: *50 lat Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego (1926-1976). Sylwetki i wspomnienia*, Rzym 1976, s. 195-204 oraz *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, red. L. Grzebień SJ, wyd. 2. Kraków 2004, s. 563-564; A. Hamryszczak, *Reczek Eugeniusz SJ*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, kol. 255-256.

³ Na temat początków ABMK zob. M. Dębowska, *Eugeniusz Reczek TJ – pierwszy kierownik Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych*, w: *W służbie nauki, wychowania i wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, red. R. Skrzyńiarz, M. Łobacz, B. Borowska, Lublin 2015, s. 215-233.

W 1970 r. placówka uzyskała status papieski, przyjmując aktualną nazwę: Papieski Instytut Studiów Kościelnych (*Pontificium Institutum Studiorum Ecclesiasticorum*) i od tej pory na stałe już gości na łamach *Annuario Pontificio*. Po śmierci założyciela (luty 1971) jej rektorem został o. Hieronim Fokciński (1937-2018), który sprawował tę funkcję przez 47 lat przy istotnej długoletniej pomocy o. Ryszarda Plezi (1940-2020) oraz zespołu współpracowników na czele z Paniąmi Krystyną Sadowską (?-2014) i Teresą Zdziech (?-2014). Obecnie Instytutem kieruje o. Henryk Drożdziel.

Owoce kilkudziesięcioletniej pracy są cenne repertoria-kartoteki zawierające informacje pozwalające na szybkie odnalezienie odnotowanych dokumentów, z których część jest też dostępna w Instytucie w postaci mikrofilmów. Kolekcja tych ostatnich liczy sobie kilka milionów klatek i jest obecnie przedmiotem dygitalizacji.

Oprócz podstawowej pracy badawczej Instytut przygotował do publikacji ok. 100 książek, głównie z dziedziny historii i hagiografii. Niektóre z nich ukazały się w ramach specjalnie w tym celu zainicjowanych serii, jak *Studia Ecclesiastica* czy *Życie i Wiara*. W latach 1976-1991 Instytut wydał też kilka tomów własnego periodyku „Informationes”. Ponadto przez długie lata potrzebą chwili było również organizowanie spotkań i konferencji o tematyce historyczno-kulturalnej, których wiele odbyło się tak w pierwszej siedzibie instytucji przy Via Mecenate, jak i pod jej obecnym adresem przy Piazza Cairoli, gdzie znajduje się od 1974 r. Obecna tam licząca ok. 60 tys. tomów i kilkaset tytułów czasopism biblioteka oraz zbiory archiwalne zajmujące ponad 100 m bieżących od lat służą badaczom zainteresowanym historią, literaturą i kulturą polską (było ich szczególnie dużo po wyborze Karola Wojtyły na papieża). Od 1975 r. Instytut posiada też punkt konsultacyjny w Warszawie przy tamtejszym Collegium Bobolanum (ul. Rakowiecka 61), gdzie udostępniana jest część jego zbiorów.

Po zmianach 1989 r. możliwa stała się współpraca i kontakty z instytucjami państwowymi w Polsce, np. z Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych i Instytutem Pamięci Narodowej. Już wcześniej miała ona miejsce z podobnym środowiskiem polskim za granicą, np. z działającą od 1978 r. Stałą Konferencją Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie, która skupia instytucje polonijne zajmujące się ochroną polskiego dziedzictwa kulturalnego poza granicami kraju.

Powstanie i działalność Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych wpisuje się w szerszy kontekst, tak nasz narodowy, jak i ogólnokościelny. Inicjatywa kard. Wyszyńskiego i o. Reczka z lat 50. była oczywiście uwarunkowana ówczesną sytuacją polityczną naszego kraju i choć ta zmieniła się w ciągu ostatnich dziesięcioleci (i chyba ciągle zmienia), postawione wówczas zadanie pracy badawczej w dziedzinie historii pozostaje nadal aktualne i to z wielu względów. Przede wszystkim dlatego, że nawet kilkudziesięcioletnia praca kilku osób nie wystarczy na objęcie kwerendą całego ogromu dokumentów, jakim są archiwa watykańskie. Te ostatnie otwierane są zresztą stopniowo, więc nowych obszarów badań przyby-

wa. Po niedawnej decyzji papieża Franciszka od 2 marca 2020 r. dostępne są dokumenty z okresu do końca pontyfikatu Piusa XII (październik 1958)⁴.

Z drugiej strony, bardziej ogólny wymiar przedsięwzięcia też nie jest bez znaczenia. W Rzymie począwszy od końca XIX w., powstało kilkadziesiąt instytucji (nie tylko kościelnych) mających za cel badanie watykańskich archiwaliów dotyczących historii danego kraju. Wiele z nich istnieje do dzisiaj i kontynuuje swoją działalność. To zresztą dobry przykład współpracy środowisk kościelnych i instytucji świeckich (państwowych i prywatnych) na rzecz wspólnego dobra, co właśnie odpowiada pewnej „polityce” Kościoła w kwestii kultury i jej dziedzictwa.

Kościół postrzega problematyką dóbr kultury w swoisty sposób. W wypowiedziach ostatnich papieży i niektórych innych dokumentach Stolicy Apostolskiej widać pewną określoną linię, co usprawiedliwia słowo „polityka”, choć może lepiej stosować je tu w cudzysłowie. Wydaje się przy tym, że Papieski Instytut Studiów Kościelnych i jego działania wyprzedziły, i to o dobrych kilkadziesiąt lat, niektóre z postulatów zawartych w watykańskich dokumentach. Jeśli nawet życie wyprzedziło tu refleksję teoretyczną, nie oznacza to, że jest ona niepotrzebna dzisiaj, a „posługa myślenia”, o której Jan Paweł II mówił już w 1997 r. w Krakowie, pozostaje nadal wyzwaniem aktualnym⁵.

„Polityka kulturalna” Kościoła

Wydaje się, że można mówić o pewnej „polityce kulturalnej” ze strony Kościoła. Ma ona zresztą długą historię, jeśli wspomnieć choćby wkład chrześcijaństwa w kształtowanie się cywilizacji europejskiej wczesnego średniowiecza czy mecenat tak wielu papieży na przestrzeni wieków, choć oczywiście nie zawsze kierowały nimi racje natury teologicznej.

W Kościele epoki nowożytnej i współczesnej miało miejsce kilka wydarzeń, których wagę dla historii i kultury trudno przecenić, jak powstanie Muzeum Watykańskiego – inicjatywa papieży drugiej połowy XVIII wieku, czy otwarcie przez Leona XIII w 1881 r. Archiwum Watykańskiego dla historyków oraz ułatwienie dostępu do Biblioteki Watykańskiej. Te dwie instytucje podjęły też działalność dydaktyczną, oferując formację w dziedzinie archiwistyki i bibliotekarstwa. W tym celu otwarto dwie do dziś istniejące szkoły: w 1884 r. powstała Watykańska Szkoła Paleografii, Archiwistyki i Dyplomatyki (*Scuola Vaticana di Paleografia, Archivistica e Diplomatica*), w 1934 r. zaś Watykańska Szkoła Bibliotekarstwa (*Scuola Vaticana di Biblioteconomia*). Inną propozycję formacyjną oferuje od kilkudziesięciu lat Papieski Uniwersytet Gregoriański, w ramach którego w 1991 r. otwarto Kurs Kościelnych Dóbr Kultury (*Corso Superiore per i Beni Culturali della Chiesa*) – program nastawiony na przygotowanie pracowników tego sektora (muzeów diecezjalnych, bibliotek i archiwów kościelnych). Od

⁴ Zob. przemówienie papieskie z 4 marca 2019 r., w którym Franciszek ogłasza swoją decyzję w tej sprawie. „L'Osservatore Romano”, 4-5 III 2019, s. 6.

⁵ „Niewiele jest rzeczy równie ważnych w życiu człowieka i społeczeństwa jak postęga myślenia [...] to w swej istocie nic innego jak służba prawdzie w wymiarze społecznym”. „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie (wyd. specjalne 1997), s. 94.

2005 r. Kurs ten stanowi część programu wydziału historycznego Gregoriana, którego pełną nazwą jest dlatego Wydział Historii i Dóbr Kulturalnych Kościoła (*Facoltà di Storia e Beni Culturali della Chiesa*).

Nie sposób nie wspomnieć tu o specjalnych dykasteriach watykańskich, które od czasu pontyfikatu Jana Pawła II koordynują całą tę „politykę kulturalną” Kościoła.

W 1982 r. powstała Papieska Rada ds. Kultury (*Pontificio Consiglio della Cultura*) mająca za zadanie promowanie dialogu z niewierzącymi właśnie w dziedzinie kultury, którą przecież Papież Polak nazwał „podstawowym wymiarem ducha, budującym więzi między ludźmi i jednoczącym ich wokół tego, co dotyczy ich wspólnego losu”⁶. Tak postrzegana kultura staje się płaszczyzną porozumienia i współpracy pomiędzy ludźmi, którzy choć nie wyznają tej samej wiary i nie podzielają tych samych poglądów w wielu dziedzinach, są jednakowoż otwarci na pewne ogólne wartości, na bazie których możliwy jest służący wszystkim dialog.

W 1988 r. powstała Papieska Komisja ds. Zachowania Dziedzictwa Artystycznego i Historycznego Kościoła (*Pontificia Commissione per la Conservazione del Patrimonio Artistico e Storico della Chiesa*). Jej geneza tkwi w tym samym związku między wiarą a kulturą, który był u podstaw wyżej wspomnianej Rady:

[...] wiara bowiem ze swej natury inspiruje dzieła o wybitnej wartości artystycznej oraz zabytki historyczne posiadające wielką moc oddziaływania ewangelizacyjnego i wielkie znaczenie dla kultury. To wszystko powinno być przedmiotem szczególnego zainteresowania Kościoła⁷.

Wyrazem tego zainteresowania i odpowiedzialności Kościoła za posiadane dziedzictwo kulturalne miała być właśnie ta Komisja, która w 1993 r. przyjęła nazwę Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury (*Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*), stając się osobnym, niezależnym dykasterium. Zakładając istnienie twórczej relacji między wiarą a kulturą, ma ona za cel współpracę i kontakt z instytucjami naukowymi oraz promowanie inicjatyw służących nawiązaniu dialogu między wiarą a kulturą. Jednocześnie Komisja jest miejscem refleksji nad całą problematyką kultury w Kościele, o czym świadczą jej dokumenty, np. listy okólne poświęcone bibliotekom, archiwom i muzeom kościel-

⁶ Jan Paweł II, Motu proprio *Inde a Pontificatus Nostri initio* z 25 marca 1993 r., „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 14 (1993) nr 8-9, s. 4-5.

⁷ Tamże, s. 4.

nym⁸. Dokumenty te świadczą o tym, że Kościół przykłada dużą wagę do zagadnień związanych z kulturą oraz wskazują rację, dla których tak się dzieje⁹.

Historia głębiej postrzegana

Jak każdą politykę, tak i tą „kulturalną” rządzą pewne prawa, gdzie zmieniające się struktury i podejmowane decyzje są wynikiem konkretnych opcji przyjmowanych w danych okolicznościach. W przypadku „polityki” Kościoła wobec kultury i jej dziedzictwa jest podobnie, z tym że „polityka” przechodzi tu w teologię, czy też raczej wynika z pewnej wizji teologicznej, która z kolei opiera się na określonym rozumieniu historii.

Oczywiście dobra kultury w szerokim tego słowa znaczeniu, tzn. muzea, biblioteki, archiwa, zabytki architektury, mają dla Kościoła duże znaczenie ze względu na ich wartość artystyczną i historyczną. Kościół nie różni się tutaj od innych społeczności i instytucji otaczających troską wszystko to, co ma związek z ich przeszłością, tożsamością i tradycją. W jego przypadku jednak nie jest to jedyna racja zainteresowania kulturą i jej dziedzictwem. „Gdy Kościół korzysta w swej misji ze sztuki, nie czyni tego powodowany racjami natury estetycznej, lecz jest posłuszny pewnej «logice» Objawienia i Wcielenia”¹⁰. W „logice” tej historia widziana jest oczyma wiary i nabiera innego, głębszego wymiaru. Dobrze oddaje to fragment poezji Karola Wojtyły pt. *Mysłąc Ojczyzna*: „Historia warstwą wydarzeń powleka zmagania sumień. W warstwie tej drgają zwycięstwa i upadki. Historia ich nie pokrywa, lecz uwydatnia...”¹¹. Właśnie o ten głębszy poziom historii chodzi, o owe „zmagania sumień”, które można dostrzec pod warstwą „zwycęstw i upadków”.

Wszystkie dobra składające się na dziedzictwo kultury są świadectwem przeszłości i umożliwiają takie głębsze postrzeganie, stając się właśnie tym, co „uwydatnia”: archiwa stają się miejscem pamięci, biblioteki przestrzenią refleksji,

⁸ Najważniejsze dokumenty Komisji ukazały się w *Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna 2002. Wersja polska: *Biblioteki kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1/2 (1996) s. 31-46. *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List okólny do biskupów diecezjalnych*, Poznań 2010; Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, *Lettera Circolare, La Funzione Pastorale dei Musei Ecclesiastici*, Città del Vaticano, 15 VIII 2001, ss. 78 (tłum. ks. dr F. Nieckarz), druk: „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, 4 (2000-2001) [2002], s. 5-76; omówienie tych dokumentów zob. M. Leszczyński, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 79 (2003) s. 147-150; tenże, *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, ABMK, 83 (2005) s. 31-36; tenże, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, ABMK, 85 (2006) s. 103-118.

⁹ A. Kwaśniewski, *Kościelne Dobra Kultury jako narzędzie formacji Christifideles laici przy Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Veritati et Caritati”, 7 (2016), s. 116-118.

¹⁰ „Quando la Chiesa chiama l'arte ad affiancare la propria missione, non è soltanto per ragioni di estetica, ma per obbedire alla 'logica' stessa della rivelazione e dell'incarnazione”. Jan Paweł II, *L'importanza del patrimonio artistico nell'espressione della fede e nel dialogo con l'umanità*, „L'Osservatore Romano”, 13 X 1995, s. 5.

¹¹ K. Wojtyła, *Poezje i dramaty*, wyd. 2. Kraków 1986, s. 93.

a muzea świadectwem materialnym przeszłości. Archiwa są miejscem pamięci, gdyż dzięki przechowywanym w nich dokumentom można poznać nie tylko historię w ogólnym sensie tego słowa, lecz także coś więcej: historyczną ciągłość Kościoła odpowiadającą jego teologicznej wizji. Dzięki temu chrześcijanie odkrywają specyficzny wymiar własnej tradycji, która dla wspólnoty wierzących łączy się z Tradycją.

Biblioteki są przestrzenią refleksji, gdyż misja głoszenia Słowa, co jest wszak podstawowym zadaniem Kościoła, zakłada pewną formę inkulturacji – wejścia w dany kontekst kulturalny, na który składa się język, sztuka i cała dorobek duchowo-materialny określonej społeczności. Stąd znaczenie bibliotek w życiu Kościoła i to już od początku jego historii, żeby wspomnieć tylko wskazówki przesłane przez św. Pawła jego uczniowi Tymoteuszowi: „[...] przynieś mi także księgi, zwłaszcza pergaminy” (2 Tm 4,13).

Muzea przechowują zaś materialne świadectwa więzi między wiarą a kulturą. Ich ekspozycje ukazują, w jaki sposób przez wieki wiara inspirowała twórczość artystów. Nie sposób przecież zwiedzać żadnego z większych muzeów naszego kręgu kulturowego bez podstawowej przynajmniej znajomości chrześcijaństwa.

Znaczenie dóbr kultury dla Kościoła nie wynika zatem jedynie z racji ich wartości historycznej, jakkolwiek i ta jest ogromnie ważna.

Teologia dziedzictwa kultury

Od tak pogłębionego postrzegania historii już tylko krok do teologii. W rzeczy samej, prezentowane wyżej podejście do dóbr kultury i ich rozumienie przez Kościół opiera się na pewnych rozważaniach natury teologicznej. Można by nawet, przynajmniej tytułem eksperymentu, zaproponować termin „teologia dziedzictwa kultury”, choć wśród obfitości dyscyplin teologicznych nie istnieje żadna o tej nazwie, a cytowane wyżej dokumenty też nie używają takiego określenia.

Okazuje się jednak, że dobra kultury mogą mieć, oprócz niezaprzeczalnej wartości historycznej, również pewne znaczenie teologiczne. Ten właśnie aspekt stanowi specyfikę Kościoła i dlatego warto się nad nim zatrzymać.

Źródeł pogłębionego podejścia do historii i dziedzictwa kultury należy szukać w Biblii, w której tak wielką rolę odgrywa przecież pamięć¹². Już w Starym Testamencie nie brak przykładów tego. Izraelici przekazywali swoją tradycję religijną i narodową z pokolenia na pokolenie, stąd tak wiele przypomnień o obowiązku pamięci spoczywającym na starszych, którzy byli zobowiązani do przekazania młodszemu pokoleniom tego, co w historii Izraela było odczytywane jako interwencja Boga w dzieje narodu: „[...] abyś opowiadał dzieciom twoim i wnukom, co zdziałałem w Egipcie” (Wj 10,2); „W tym dniu będziesz opowiadał synowi swemu: Dzieje się tak ze względu na to, co uczynił Pan dla mnie w czasie wyjścia z Egiptu” (Wj 13,8); „Gdy syn twój zapyta cię kiedyś: Jakie jest znaczenie tych świadectw, praw i nakazów, które wam zlecił Pan, Bóg nasz?, odpowiesz swojemu synowi [...]” (Pwt 6,20-21); „Na dawne dni sobie wspomnij. Rozważajcie

¹² J. Kudasiewicz, *Pamięć w Biblii*, „W drodze”, 4 (2002) s. 40-53.

lata poprzednich pokoleń. Zapytaj ojca, by ci oznajmił, i twoich starców, niech ci powiedzą” (Pwt 32,7).

Jak widać z tych kilku przykładów, pamięć, o której mowa, dotyczyła nie tylko przeszłości poszczególnych osób czy nawet całego narodu, lecz była także wspomnieniem tego, co zdziałał w tej przeszłości Bóg.

Chrześcijaństwo przejęło to podejście do pamięci widzianej już w przytoczonych wyżej wersetach jako pamięć „teologiczna”. Powtarzając podczas każdej mszy św. słowa Chrystusa: „To czynicie na moją pamiątkę”, Kościół odkrywa w nich dla siebie ten sam obowiązek przekazywania pamięci, który towarzyszył starotestamentowym Izraelitom¹³. Również dla chrześcijan jest to pamięć o tym, o czym chcą i powinni świadczyć z racji wyznawanej wiary: o interwencji Boga w historię ludzi, tak w osobistą i indywidualną historię każdego człowieka, jak i w dzieje społeczności oraz narodów.

Takie podejście umożliwia Kościołowi pogłębioną lekturę własnej przeszłości oraz historii powszechnej – lekturę duchową, postrzegana zaś w ten sposób historia staje się dla wierzących historią zbawienia, w której Bóg wszedł w nasze życie indywidualne i wspólnotowe. Teologiczna prawda o Wcieleniu wyraża szczyt tego działania. Papież Paweł VI, przemawiając w 1963 r. do archiwistów kościelnych, wyraził to w następujący sposób:

To sam Chrystus działa w czasie, pisząc swoją historię. Nasze archiwalia to echo i ślad tego przejścia Pana Jezusa przez świat. A zatem zajmować się tymi pismami, dokumentami, archiwami, znaczy niejako zajmować się Chrystusem, mieć zmysł Kościoła. To udostępniać innym, udostępniać temu, kto przyjdzie po nas, historię przejścia Pana, owego *transitus Domini* w świecie¹⁴.

Teologiczne podejście do dziedzictwa kultury otwiera zatem na inny wymiar przeszłości i zarazem potwierdza słuszność troski o te dobra, które należy jak najlepiej chronić i umiejętnie odczytywać ich przesłanie.

Warto wspomnieć, że refleksje nad kulturą i jej dziedzictwem mają dla Kościoła również znaczenie jak najbardziej praktyczne i dlatego tak wiele z rozważań poświęconych tej problematyce skupia się na aspekcie pastoralnym, o czym świadczą już same tytuły cytowanych wcześniej dokumentów watykańskich.

Dobra kultury mogą pomóc człowiekowi w otwarciu się na wymiar nadprzy-

¹³ „Through the Words of Our Lord Jesus Christ «Do this in memory of me», man has been called to be witness of His Memory”. Francesco Marchisano, *The Archival Patrimony of Religious Families as a Key to the Church's Pastoral Mission of Inculturation into the New Millennium*, w: “Scriptis tradere et fideliter conservare”: Archives as “Places of Memory” within the Society of Jesus, Rome 2003, s. 3 (publikacja dostępna również w wersji włoskiej i hiszpańskiej).

¹⁴ „È il Cristo che opera nel tempo e che scrive, proprio Lui, la sua storia, sì che i nostri brani di carta sono echi e vestigia di questo passaggio della Chiesa, anzi del passaggio del Signore Gesù nel mondo. Ed ecco che, allora, l'aver il culto di queste carte, dei documenti, degli archivi, vuol dire, di riflesso, avere il culto di Cristo, avere il senso della Chiesa, dare a noi stessi, dare a chi verrà la storia di passaggio di questa fase di *transitus Domini* nel mondo”, „Archiva Ecclesiae”, 5-6 (1962-1963) s. 174. Polskie tłum. części cytatu zob. P. Libera, *Słowo powitania skierowane do uczestników spotkania archiwistów kościelnych w Sekretariacie Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 18 czerwca 2002 roku*, „Archiva Ecclesiastica”, 1 (2004) s. 44.

rodzony i dlatego możliwe jest ich wykorzystanie w misji ewangelizacyjnej Kościoła, np. poprzez ich zastosowanie w katechizacji czy też, proponowane tu i ówdzie, rozważania rekolekcyjne oparte na dziełach sztuki, np. kontemplacja ikony¹⁵.

Podsumowując, kultura i jej dziedzictwo interesuje Kościół z wielu powodów: ze względu na swoją wartość historyczno-artystyczną; jako przestrzeń spotkania i współpracy z tymi, którzy choć nie podzielają wiary Kościoła, są otwarci na dobra kultury; jako teologicznie rozważane ślady działania Bożego w świecie. Już dla tych racji zrozumiała jest cała „polityka kulturalna” Kościoła oraz jego liczne inicjatywy w tej dziedzinie. Działalność Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych jest przykładem realizacji tej „polityki”, i to nawet przykładem prekursorskim, wyprzedzającym o kilkadziesiąt lat teoretyczne sformułowania jej założeń widoczne w cytowanych wyżej dokumentach.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Biblioteke kościelne w misji Kościoła*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych”, 1/2 (1996) s. 31-46.
- Discorso di Paolo VI agli Archivistici Ecclesiastici, Giovedì, 26 settembre 1963*, „Archiva Ecclesiae”, 5-6 (1962-1963) s. 174.
- Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List okólny do biskupów diecezjalnych*, Poznań 2010.
- Enchiridion dei beni culturali della Chiesa. Documenti ufficiali della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa*, Bologna 2002.
- Franciszek, [Przemówienie podczas audiencji dla pracowników Archiwum Watykańskiego, 4 marca 2019 r.], „L'Osservatore Romano” 4-5 III 2019, s. 6.
- Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. 20/2. [Città del Vaticano] 1997.
- Jan Paweł II, *Motu proprio Inde a Pontificatus Nostri initio z 25 marca 1993 r.*, „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie), 14 (1993) nr 8-9, s. 4-5.
- Jan Paweł II, *L'importanza del patrimonio artistico nell'espressione della fede e nel dialogo con l'umanità*, „L'Osservatore Romano”, 13 X 1995, s. 5.
- Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa, *Lettera Circolare, La Funzione Pastorale dei Musei Ecclesiastici, Città del Vaticano*, 15 VIII 2001, ss. 78 [tłum. ks. dr F. Nieckarz, druk: „Biuletyn Muzeum Diecezjalnego”, 4 (2000-2001) s. 5-76].

Opracowania

- Danieluk Robert, Potykanowicz-Suda Lidia, *Kardynał Stefan Wyszyński – współzałożyciel i protektor Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych*, Rzym 2020.
- Dębowska Maria, *Eugeniusz Reczek SJ – pierwszy kierownik Ośrodka Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych*, w: *W służbie nauki, wychowania i wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, red. R. Skrzyński, M. Łobacz, B. Borowska, Lublin 2015, s. 215-233.

¹⁵ Jan Paweł II, „I beni culturali possono aiutare l'anima nella ricerca delle cose divine e costituire pagine interessanti di catechesi e di asceti. Messaggio alla II Assemblea Plenaria della Pontificia Commissione per i Beni Culturali della Chiesa” [25 IX 1997]. *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, vol. 20/2, [Città del Vaticano] 1997, s. 391-394.

- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, red. L. Grzebień, wyd. 2. Kraków 2004.
- Hamryszczak Artur, *Reczek Eugeniusz SJ*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, red. E. Gigilewicz, Lublin 2018, kol. 255-256.
- Kudasiewicz Józef, *Pamięć w Biblii*, „W drodze”, 4 (2002) s. 40-53.
- Kwaśniewski Andrzej, *Kościelne Dobra Kultury jako narzędzie formacji „Christifideles laici” przy Archiwum Diecezjalnym w Kielcach*, „Veritati et Caritati”, 7 (2016) s. 116-118.
- Leszczyński Mariusz, *Funkcja pastoralna muzeów kościelnych (omówienie dokumentu Stolicy Apostolskiej)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 79 (2003) s. 147-150.
- Leszczyński Mariusz, *Biblioteki kościelne w najnowszych wypowiedziach Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 83 (2005) s. 31-36.
- Leszczyński Mariusz, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 85 (2006) s. 103-118.
- Libera Piotr, *Słowo powitania skierowane do uczestników spotkania archiwistów kościelnych w Sekretariacie Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 18 czerwca 2002 roku*, „Archiva Ecclesiastica”, 1 (2004) s. 44.
- Marchisano Francesco, *The Archival Patrimony of Religious Families as a Key to the Church's Pastoral Mission of Inculturation into the New Millennium*, w: *Scriptis tradere et fideliter conservare: Archives as “Places of Memory” within the Society of Jesus*, Rome 2003.
- Paluszkiwicz Felician, *Tytan pracy*, w: *50 lat Prowincji Wielkopolsko-Mazowieckiej Towarzystwa Jezusowego (1926-1976). Sylwetki i wspomnienia*, Rzym 1976, s. 195-204.

FROM „CULTURAL POLICY” TO „THEOLOGY OF CULTURE” – AN EXAMPLE OF THE PONTIFICAL INSTITUTE OF CHURCH STUDIES

Abstract

The article presents the genesis and activity of the The Pontifical Institute of Ecclesiastical Studies as an example of the Catholic Church's approach to cultural heritage. They are seen as a tool of evangelization and a space for dialogue, and have long been the Church's concern, which in the last decades of the last century also took on an institutional dimension at the central (Vatican dicasteries and Roman formation programmes) and local levels (initiative of Cardinal Stefan Wyszyński and Fr. Eugeniusz Reczek, SJ). The sources of these concrete actions may be found in the Christian approach to memory and history, which is rooted in the Bible. For the Church, history has a deeper meaning, it is perceived as 'theology' rather than 'politics' of culture.

Keywords: Pontifical Institute of Ecclesiastical Studies; PISK; Jesuits; Fr. Eugeniusz Reczek; theology of culture; politics of culture

Translated by Grzegorz Knyś